

011 Het bepaalde en het onbepaalde

Vooraf

Het bepaalde en het onbepaalde is, zoals Mondriaan als ondertitel toevoegt, een ‘Aanvulling tot: De Nieuwe Beelding in de schilderkunst. Jaargang 1.’ Door een kritische redactioneel naschrift in het ‘Algemeen Handelsblad’ begrijpt Mondriaan dat hij wat uit te leggen heeft en besluit een aanvulling te schrijven bij *De Nieuwe Beelding in de schilderkunst*.

Het bepaalde en het onbepaalde heeft dus geen deel uitgemaakt van *De Nieuwe Beelding* in de oorspronkelijk beoogde boekvorm. Dit is ook de reden waarom *Het bepaalde en het onbepaalde* hier als zelfstandige tekst is opgenomen.

Bron

De enige bron is de tekst zoals gepubliceerd tekst in het decembernummer (1918) van *De Stijl*¹. In zijn brieven aan Theo van Doesburg² - de redacteur van *De Stijl* - schrijft Mondriaan regelmatig over redactionele aanpassingen en het corrigeren van drukproeven. Op grond van de bemoeienis van de schilder met de oudblicatie beschouwen we de tekst als geautoriseerd. De oorspronkelijke manuscripten zijn niet teruggevonden. Een publicatie achten wij voltooid.

Basistekst en leestekst

De basis voor de leestekst in de publicatie van *Het bepaalde en het onbepaalde* in het decembernummer (1918) van *De Stijl*. In de publicatie zijn Mondriaans aantekeningen opgenomen als eindnoten; in de leestekst zijn deze veranderd in voetnoten.

Titel

Voor de leestekst is dezelfde titel gebruikt als voor de publicatie in *De Stijl*.

Datering en ondertekening

De datering van *Het bepaalde en het onbepaalde* is de datum van de publicatie: december 1918³. Onder de titel van de publicatie staat: ‘door Piet Mondriaan’.

Ontstaan en publicatie

Mondriaan maakt voor het eerst melding van *Het bepaalde en het onbepaalde*, in een brief aan Theo van Doesburg van begin november 1918⁴: ‘Vandaar krijg je nu eerst het artikel: misschien is ’t te laat voor bedoeld N°. Ik ben gesteld op je opmerkingen: toevallig, heh, dat jij over bouwkunst zoowat ’t zelfde schrijft. Lees alles nog eens goed na en schrijf me je bevinding; mij dunk, dat in dit artikel de hoofdzaak der N.B. behandeld is en ook die kwestie bepaald en onbepaald: dat omkeeren, zooals het Handelsblad zeide.⁵ [...] Bij het drukken van dat artikel lijkt mij bepaald noodig een streepje te drukken waar ik ’t zette: kan dit niet om de plaatsruimte, wil je dan puntjes zetten, op de wijze als ik deed op blz. 11? Dus overal waar een streepje staat deze puntjes, of anders overal een streepje.’ (In de publicatie staan overal streepjes.)

Uit dezelfde brief kan ook worden opgemaakt dat Mondriaan een exemplaar van *Het bepaalde en het onbepaalde* insloot. De redacteur stuurt daarop een aantal opmerkingen naar aanleiding van het artikel aan de schilder terug. Uit een volgende brief van Mondriaan aan Van Doesburg blijkt dat Mondriaan Van Doesburgs opmerkingen serieus neemt. Hij sluit een blocnotevel in met aantekeningen naar aanleiding van Theo’s opmerkingen.

Hier volgt een transcriptie van het bewuste blocnotevel. Achter de opmerkingen is tussen vierkante haken de vindplaats aangegeven in de leestekst en de gevolgen van de opmerkingen voor de publicatie en leestekst.

¹ *De Stijl* 2, no. 2 (december 1918): 14-19.

De Stijl. Maandblad voor de Beeldende Vakken. Redactie: Theo van Doesburg. Verschenen van oktober 1917 tot januari 1932.

² Theo van Doesburg (1883-1931), Nederlands kunstenaar, schrijver. Vindplaats brieven aan Van Doesburg: RKD-MCP – 25-28.

³ Mondriaan woonde in december 1918 dan in Laren, Pijlsteeg.

⁴ Ongedateerd, vermoedelijk ‘begin november 1918’; een gedeelte van de brief gaat over *Het bepaalde en het onbepaalde*, gepubliceerd in december 1918 én het artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 7 oktober 1918. (RKD-MCP – 25-28.)

⁵ *Algemeen Handelsblad* - maandag 7 oktober 1918, Avondblad, Vierde blad: 13: ‘De nieuwe kunst en de kritiek’ en de reactie hierop. De brief van Van Doesburg die op 7 oktober afgedrukt wordt, is geschreven n.a.v. het artikel ‘Kunst in Den Haag’, *Algemeen Handelsblad*, 25 september 1918, Avondblad, Tweede Blad.

~~'Blz.1. Ik heb voor min of meer bepaald voor ons, nu gezet min of meer reëel voor ons. Voor onderstreepte je met potlood door, maar dat moet er wel bij, is 't niet?~~

Voor misvatting lijkt me dat je gelijk hebt dat 't ook beter is betrekkelijke bepaaldheid te schrappen te zetten betrekkelijke klarheid b.v. Kan dit: betrekkelijke klarheid? Weet je een ander woord? zzoals jij ook inziet kan het bepaalde betrekkelijk zijn door onze verhouding tot het bepaalde, maar taalkundig is 't beter 't te vermijden, dunkt me. Dank voor de raad.⁶

P.S. Het lijkt me nog beter om nog meer te veranderen. Uit de verbeteringen zie je wel hoe 't mij toeschijnt. ~~Voor de drukker schreef ik dit blad nog eens over.~~ Vindt je nu dat 't taalkundig goed is? Zendt 't anders liever me nog eens terug en plaats 't in een later nummer.

P.S.2. Zzoals je ziet heb ik 't nog meer veranderd: het lijkt me zoo nog duidelijker.

De andere twee dingen heb ik veranderd.⁷

Ik krijg nog een drukproef, niet?

Het kan best zijn Does, dat ik nu door de veranderingen sommige dingen tweemaal zeg. Wilt je eens er op letten?

Mondriaan is onzeker over onduidelijkheden in zijn teksten, want op 4 december 1918 schrijft hij: 'Beste Does, hartelijk dank voor je schrijven en opmerkingen. Vindt je dat 't nu duidelijk is? Die aanvulling over vorm en kleur als mannelijk en vrouwelijk durf ik nog niet zoo aan: zóo als jij 't bedoelt is 't wel zoo maar 't zou weer misvatting kunnen geven omdat vorm als lichamelijkeid weer vrouwelijk is.' Van Doesburg neemt de aanvulling over vorm en kleur als mannelijk en vrouwelijk niet over in de publicatie.

Na de publicatie bedankt Mondriaan zijn vriend: 'Beste Does, dank voor je zorg voor mijn artikel. 't Was nog al lastig om uit mijn verbeteringen wijs te worden, niet?' (Briefkaart van 19 december 1918.)

Ingegeven door een schrijven van de Zwitser Arthur Petronio⁸ zag Mondriaan mogelijkheden zijn geschriften ook onder de aandacht brengen van een internationaal publiek. Over zijn internationale ambities schrijft de schilder in een ongedateerde brief (29 december 1918⁹) aan zijn vriend het volgende: 'Beste Does, ik heb een circulaire gekregen van een mijnheer Arthur Petronio, van La Revue du Feu om daarin mede te werken. [...] Mijn opinie is dat 't geen kwaad kan als onze kunst er ook in vertegenwoordigt wordt: en dus wil ik graag de moeite doen eens een stuk, dat in De Stijl geweest is, te vertalen voor hun blad. [...] Ik zou dan 't voordeel hebben een begin te hebben met vertaling in 't Fransch, wat ik tòch van plan ben, en onze ideeën komen dan onder internationaal bereik. Heb jij hier andere zienswijzen over, wat dunkt je van mijn plan? Je begrijpt me goed, dat ik alleen vertaal uit De Stijl. B.v. het laatste artikel¹⁰, dat nu uitkomt, of een gesprek¹¹, dat ik nu wêer af heb en dat ik je binnenkort zal zenden voor De Stijl. Antwoordt me hierop eens gauw, dan kan ik die meneer antwoorden.'

Noch *Het bepaalde en het onbepaalde*, noch *Dialog over de Nieuwe Beelding* is door Mondriaan in het Frans vertaald. In *La Revue du Feu* zijn geen teksten van Mondriaan verschenen.

Reacties van tijdgenoten

Er zijn geen reacties gevonden.

Vermelde personen

In de 'Aanteekeningen' noemt Mondriaan Schopenhauer¹². De filosoof wordt in verband gebracht met het ervaren van het universele. Mondriaan zegt in de aantekening: '[dat] het universele niet gezien wordt zoodra het subjectieve in ons overheerscht en [...] alleen wordt het gezien als onze innerlijke universaliteit zich losmaakt van zijn subjectieve gebondenheid. [...]' en dat kan alleen wanneer Schopenhauer's *belangeloze contemplatie*¹³ in acht wordt genomen.

⁶ Waarschijnlijk is in de publicatie 'betrekkelijke klarheid' vervangen door 'mindere of meerdere klarheid'.

⁷ Mondriaan geeft hier niet aan welke veranderingen hij bedoelt.

⁸ Arthur Petronio (1897-1971), Zwitsers dichter en musicus, oprichter en redacteur van *La Revue du Feu*.

⁹ Gezien de inhoud van de brief en de aanhef 'Zondagavond': vermoedelijk '29 december 1918'.

¹⁰ 011 *Het bepaalde en het onbepaalde*.

¹¹ 012 *Dialog over de Nieuwe Beelding*.

¹² Arthur Schopenhauer (1788-1960), Duits filosoof.

¹³ Cursivering van ons.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in *Het bepaalde en het onbepaalde* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’¹⁴. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstract, abstract-reëel, bepaalde, buiten tijd, concreet, evenwichtige verhouding, individueele, in tijd, (de) Nieuwe Beelding, objectieve, onbepaalde, subjectieve, tot-bepaaldheid-stellen, uitbreidingsbeelding, universele, verhoudingsbeelding.*

Overige opmerkingen

In de ‘Aanteekeningen’ verwijst Mondriaan naar twee artikelen. Het eerste is een artikel van Van der Leek: ‘De plaats van het moderne schilderen in de architectuur’¹⁵; het tweede is Van Doesburgs artikel: ‘Aanteekeningen over monumentale kunst’¹⁶.

In de brief aan Van Doesburg (begin november) refereert Mondriaan aan een passage in het *Algemeen Handelsblad* over ‘die kwestie bepaald en onbepaald: dat omkeeren, zoals het Handelsblad zeide.’ Op 7 oktober 1918 verschijnt een ingezonden brief van Van Doesburg met als titel ‘De nieuwe kunst en de kritiek’ in het *Handelsblad* en in de reactie op deze ingezonden brief staat de opmerking die Mondriaan bedoelt: ‘Dientengevolge zijn wij verplicht om, wanneer wij onzen lezers iets van het streven dezer heeren willen aanduiden, er eerst al het quasi-wetenschappelijke gedoe van af te stroopen. Anders ware het voor gewone stervelingen, die niet door een rijstebrijberg van verbijsterende terminologie willen heenwerken (zooals wij trachten te doen), volstrekt ongenietelijk. Om maar één voorbeeld te noemen: De begrippen ‘bepaald’ en ‘onbepaald’ plegen in ‘De Stijl’ precies andersom te worden gebezigd dan men het gewoonlijk doet. Vandaar dat wij die op haar kop gezette verhouding eerst weer hebben omgekeerd voor onze lezers toen we er gebruik van gingen maken. Anders zouden wij eerst recht ‘verwarring’ hebben gesticht.’ Overigens was de ingezonden brief van Van Doesburg een reactie op een recensie van een tentoonstelling in de Haagse Kunstkring van 15 september tot 15 oktober 1918¹⁷.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Het bepaalde en het onbepaalde heeft als ondertitel ‘Aanvulling tot: De Nieuwe Beelding in de schilderkunst’. Waarschijnlijk behoorde deze tekst blijkbaar niet tot zijn oorspronkelijke boek waar Mondriaan medio 1915 aan begon te schrijven, maar heeft hij deze aanvulling exclusief voor publicatie in *De Stijl* geschreven. *Het bepaalde en het onbepaalde* wordt in december 1918 gepubliceerd, Mondriaan zal na 7 oktober tot begin november 1918 - met tussenpozen - de tekst geschreven hebben. Volgens de Catalogue Raisonné vervaardigde Mondriaan in 1918 zes schilderijen: B92-B97¹⁸. Mondriaan zal tijdens de periode van het schrijven aan het *Het bepaalde en het onbepaalde* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁴ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

¹⁵ *De Stijl* 1, no.1 (oktober 1917): 6-7.

¹⁶ *De Stijl* 2, no.1 (november 1918): 10-12.

¹⁷ ‘Kunst in Den Haag’. In: *Algemeen Handelsblad*. 25 september 1918, Avondblad, Tweede Blad.

¹⁸ CRII: 265-269.